

SENAT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Kancelaria Senatu
ul. Wiejska 6/8
00-902 Warszawa
www.senat.gov.pl
www.facebook.com/SenatRP
senat@nw.senat.gov.pl

tel. (22) 694 92 65
tel. (22) 694 92 84
fax (22) 694 92 65

Tekst: Dorota Mycielska

Źródła ilustracji: Archiwum Senatu, Biblioteka Narodowa, Biblioteka Sejmowa, Muzeum Narodowe w Poznaniu, Narodowe Archiwum Cyfrowe, Rezydencja Arcybiskupia w Krakowie, „Tygodnik Ilustrowany” nr 14/1923, Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927, pod red. H. Mościckiego i W. Dzwonkowskiego, Warszawa 1928.
Fot. A. Cieślowski, S. Kaczorek, A. Wełnicki, T. Żółtowska-Huszczka.

Opracowanie: Kancelaria Senatu, Warszawa 2020.

SENAT STAROPOLSKI

Geneza Senatu sięga czasów obradującej u boku królów piastowskich rady królewskiej. Członkowie jej odgrywali pierwszoplanową rolę na zjazdach generalnych zwoływanych przez króla, głównie w celu uchwalenia podatków. Na zjazdy takie, stanowiące załazek Sejmu, mógł przybyć każdy szlachcic królestwa. W miarę utrwalania się zasady przedstawicielstwa na sejmy udawali się posłowie delegowani przez sejmiki ziemskie. Sejm obradujący w 1493 r., uważany za pierwszy Sejm ukształtowanego parlamentaryzmu polskiego, złożony był z trzech stanów: króla, Senatu, Izby Poselskiej. W 1505 r. w konstytucji *Nihil novi* postanowiono, że do uchwalenia ustawy konieczna jest wspólna ich zgoda. Zasada ta obowiązywała aż do rozbiorów Polski.

Senatowi przewodniczył król za pośrednictwem marszałka wielkiego koronnego. W czasie bezkrólewia zwoływał Sejm i przewodniczył mu prymas – pierwszy senator Rzeczypospolitej. Izba Poselska i Senat obradowały osobno. Natomiast pod koniec trwania Sejmu spotykały się razem w sali senatorskiej, by tam wspólnie podjąć uchwały zwane konstytucjami.

Określenie składu Izby Poselskiej opierał się na członkach wybieralnych, o tyle skład Senatu na dożywotnio mianowanych przez króla dostojników królewskich. Do Senatu wchodził z urzędu najwyżsi dostojnicy kościelni, czyli arcybiskupi i biskupi oraz dostojnicy świeccy: wojewodowie, kasztelanowie i wysocy urzędnicy państwowi.

Izba wyższa składała się z około 90 senatorów, Izba Poselska była początkowo mniej liczna.

Po zawarciu unii lubelskiej w 1569 r. Senat, powiększony o biskupów, wojewodów, kasztelanów litewskich, liczył około 150 senatorów.

Senat miał prawo *veta*, mógł występować z własnymi projektami ustaw, zachowując w dalszym ciągu funkcje rady królewskiej. Senatorowie zbierali się poza sesjami sejmowymi, zwykle w niepełnym składzie, by doradzać królowi w sprawach wojny, polityki zagranicznej i projektów małżeńskich domu królewskiego.

Senatorowie, obok króla, a w okresie późniejszym także reprezentacji posłów, brali udział w tzw. sądach sejmowych sądczących po zakończeniu sesji szczególnie ciężkie przestępstwa. Największe znaczenie polityczne Senatu przypadło na pierwszy okres działania Sejmu i na czasy jego dużej aktywności politycznej w okresie Odrodzenia.

SENAT W XIX WIEKU

W okresie rozbiorów Senat istniał w Księstwie Warszawskim (1807–1815) i w Królestwie Polskim (1815–1831) jako druga izba Sejmu posiadającego ograniczone uprawnienia.

Senatorowie byli mianowani przez panujących. Stanowisko stojące na czele Senatu prezesa zajmowało m.in. kilku wybitnych działaczy Sejmu Czteroletniego: Stanisław Małachowski, Stanisław Kostka Potocki, Tomasz Antoni Ostrowski.

Organizację i uprawnienia Senatu w okresie Księstwa Warszawskiego określała konstytucja nadana w 1807 r. przez cesarza Napoleona. Senat składał się z 18, potem 30 biskupów, wojewodów i kasztelanów. Cała inicjatywa ustawodawcza należała do panującego, Senat oceniał zgodność ustawy uchwalonej przez Izbę Poselską z konstytucją, ale król miał prawo ogłosić ustawę, nawet gdy ocena ta była negatywna.

Senat Królestwa Polskiego uzyskał szersze uprawnienia na podstawie konstytucji nadanej przez cara Aleksandra I. Inicjatywa ustawodawcza należała do cesarza, jego projekty mogły być wnoszone do jednej lub do drugiej izby. Do odrzucenia ustawy wystarczyło nieprzyjęcie jej przez jedną izbę. W skład Senatu nie mogło wchodzić więcej niż 64 dostojników kościelnych i świeckich.

W grudniu 1830 r. zebrał się dwuizbowy Sejm powstańczy. Stał się on najwyższą władzą podczas powstania listopadowego. Był to jedyny w XIX w. Sejm, który podobnie jak sejmy staropolskie, podejmował decyzje w podstawowych dla kraju kwestiach politycznych. Po

upadku powstania listopadowego na dawnych ziemiach polskich odbywały się jedynie wybory do parlamentów państw zaborczych. W Prusach i w Austrii Polacy byli także mianowani do izb wyższych, w których bronili interesów swych dzielnic. Sejm krajowy w Galicji – jedyne ciało ustawodawcze noszące polski charakter – drugiej izby nie posiadał.

SENAT W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM

Po odzyskaniu niepodległości po I wojnie światowej Senat został wskrzeszony na mocy konstytucji marcowej z 1921 r. Pierwsze posiedzenie Senatu II Rzeczypospolitej odbyło się 28 listopada 1922 r. Na czele Senatu stał wybrany przez izbę marszałek.

Senat rozpatrywał uchwalone przez Sejm ustawy. Miał prawo w ciągu 30 dni odrzucić uchwalony projekt lub wnieść do niego poprawki. Nie wnosił natomiast własnych projektów ustaw. Senatorowie, tworząc razem z posłami Zgromadzenie Narodowe, wybierali prezydenta. Senat składał się ze 111 senatorów wybieranych w województwach na 5 lat.

Konstytucja kwietniowa z 1935 r. rozszerzała wprowadzone uprawnienia Senatu wobec Sejmu, ale obie izby ustawodawcze sytuowała jako podrzędne wobec prezydenta i ograniczała ich kompetencje. Senat składał się z 96 senatorów; 1/3 z nich mianował prezydent, a pozostałych wybierali, za pośrednictwem kolegów elektorskich, obywatele spełniający określone wymagania związane z wykształceniem, zasługami i stanowiskiem.

W okresie Dwudziestolecia międzywojennego Senat wybierany był pięciokrotnie. Ostatnie posiedzenie Senatu II Rzeczypospolitej odbyło się 2 września 1939 r., już po wkroczeniu armii niemieckiej do Polski. 2 listopada 1939 r. prezydent rozwiązał obie izby, a miesiąc później ustalił, że nowe wybory odbędą się w terminie 60 dni od ustania działań wojennych.

SENAT OBECNIE

Po wojnie w 1946 r. rozpisano referendum, znane pod nazwą „3 x tak”. Jego pierwsze pytanie brzmiało „Czy jesteś za zniesieniem Senatu?”. Wyniki referendum zostały przez władze komunistyczne sfalszowane. Na ich podstawie ustanowiono w Polsce parlament jednoizbowy.

Senat został przywrócony w 1989 r. w wyniku porozumień „okrągłego stołu” i wybrany w pierwszych po wojnie całkowicie wolnych wyborach. Składa się ze 100 senatorów wybieranych na czteroletnią kadencję. Senat może w ciągu 30 dni ustawę przyjąć lub wprowadzić do jej tekstu poprawki albo ją odrzucić. Poprawkę Senatu uważa się za przyjętą, jeżeli Sejm nie odrzuci jej bezwzględną większością głosów. Senatowi przysługuje prawo inicjatywy ustawodawczej na równi z posłami, prezydentem, Radą Ministrów i grupą co najmniej 100 tys. obywateli. Nie pełni on natomiast funkcji kontrolnych wobec rządu, a senatorom nie przysługuje prawo do występowania z interpelacjami do ministrów. Wyraża zgodę na powołanie i odwołanie

prezesów: Najwyższej Izby Kontroli, Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Urzędu Komunikacji Elektronicznej, Urzędu Ochrony Danych Osobowych, Rzecznika Praw Dziecka, oraz powołanie Rzecznika Praw Obywatelskich. Powołuje i odwołuje jednego członka Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, dwóch członków Rady Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz trzech członków Rady Polityki Pieniężnej. Deleguje dwóch senatorów do składu Krajowej Rady Sądownictwa. Senat wraz z Sejmem tworzą Zgromadzenie Narodowe, do którego uprawnień należy m.in. odebranie przysięgi od nowo wybranego prezydenta.

Kadencja Senatu kończy się wraz z zakończeniem kadencji Sejmu. Pierwsza i szósta kadencja Senatu zostały skrócone na mocy decyzji Sejmu o samorozwiązaniu, a druga kadencja – decyzją prezydenta o rozwiązaniu Sejmu. Pozostałe kadencje trwały ustawowe cztery lata.

